

Kaldychlary ašchan zamannyn

Kiop jillar ašty, nečik alamlary karaj javanlarnyn tochtandylar tiobrianmia očriuviu arasynda Vitaut'nyn da Radvil'nyn. Haleginia, kajda ediliar kenasary da olturuš orunlary karajlarnyn, kaldylar okrom suvalhan farstlar da kaldychlary zeriatiarnin.

Historik Balinski tiuziuvuindia „Starožytna Polska”¹ sahynad bu olturus orunlaryn karajlarnyn Litva bijliktia: Saločiai, Pušalatas, Biržai, Pasvalys, Pumpėnai, Panevėžys, .Naujamiestis, Upytė, Krekenava, Šėta, Ukmergė, Kaunas da Naujieji Trakai. Tintip kioriarbiz, ki ušpu šaharlar, bašlap Salatistian Kovnaha deria, tartyladlar kyšlychtan tiu-šliukkia da jatadlar čekliari katyna avaldahy Litvanyn da Nemič jernin. Bundan anlavlū, ki olturuš orunlary karajlarnyn ediliar saklanmach orunlary Nemičliardian, kajsylary talarredliar jerliarin Litvanyn. Boladohon bundi orunlarda karajlar ediliar jachšy čeriuiv jesiliarbia da bununčičiuñ ahalychlaryndan bijliknin boldurredliar tiusliu jengilliklar-privilegijalar. Ančech 1557 da aharahy Livonski ordinnyn kylyndy vasalyby Lech bijliknin, da bu vachtan sahyčan šaharlar bašladlar tasetmia tijišliarin, abrav orunlar kibik dušmandan. Hanuz 1669 jilda alamlary karajlarnyn tiobrianiredliar čeriuuviu arasynda Litvanyn da Lech bijliknin, da urusta Šved'larba Litva ūčiuñ čengiaštiliar dahy karajlar /Syrokomla, Wycieczki po Litve/².

Biržański cmentarz leży tuż nad jeziorem.

Fot. Adam J. Dubiński

Ancech ašty ol vacht da olturus orunlaryndan karajlarnyn kaldy okrom kiči sahyñč. Kiriadliar eskia siozliari jircynyn:

„Taspoldu bary, okrom tiuzdia jalan nečia teriak kaldy karpajhan...”

Sahynym bu ounda okrom 5 kaldyhyn olturuš orunlarnyn karajlarnyn. Šaharynda Ponevežnin janaša zeriatiaribia rabbanlarnyn kalhan kiči zeriatčekliar, kajsylarynda ullusu urušan son kazhan okrom necia zeriatiar artych anda astralmyd. Őmiurliuk tynčalmach ornu umachly erienliarnin Ponevež džymatynyn tabulad „Šaharčechta” /Naujamiestis/, 14 klm. Poneveždiañ. Kiorkliu, ješilliktia batčan zeriatiar har jil ačadlar kabachlaryn karajlarha, kajsylary Kurban kiundia keliadliar Šaharčechka jal-barma giorliari katyna ajiryłhan mišpachalarnyn. Zeriatiarni bahad bir hanuz Šaharčechta kalhan karaj-mišpacha. Edi anda, ajtadlar, kenesa, ančech kišidia bilmijd kačan da kajda. Kaldy okrom kart jomach, ki kenesa kiuvdiu, da ol orunda kajda turdu hechal, őstiu eki gertmialik.

Šėta tabulad 18 klm. šaharyndan Kėdajnnin da 50 klm. Poneveždiañ. Karajlar ūčiuñ anda biliuvliu butek, ki janaša zeriatiaribia rabbanlarnyn bard kici tiuz, kajsy indialiad „karaimska góra”. Jomachlėjdlar, ki kiop jillar ullusu urušan alnyna sabansiuriadohon ušpu tiuzdia ědi tapčan tašlar „rabbanski” jazyšba ūstliarindia. Keriak sahyšetmia, ki ol orunda ediliar zeriatiari karajlarnyn. Ancech hale... hale čėčiaklianiad anda ašlych, kajsy tiobrianadohon ajtad kibik: „Biz bolėj kiorkliu čėčiaklianiabiz, bununčičiuñ ki toprahyndan őliuliarnin siuziabiz őziumiuzgia jem”...

Biržas ūčiuñ karajlarha bitrach artych biliuvliu. Dordan dorha ašad jomach, nečik

verian boldu karaj džymaty Birżisnin. Hale, ullu ahalychnyn Radvilnyn kiorkliusiu kermianindian, kajsyn saklaredliar kip karaj javanlary, kaldy okrom suvalhan da jalan farstlar, kiop sanly karaj džymatyndan kaldy okrom jergia engian macevalarba zeriatiar.

Ušpu zeriatiar tubuladlar kyryjy katyna giolnium janaša zeriatiaribia rabbanlarnyn. Kyryjy zeriatiarnin giolnium janyndan kipliatkian ullu tašlarba šeme ki suv čajchamahėj jerni. Jarly ahaččechlar arasyna, kalyn jabuvu tiubiundian japrachlarnyn kioruniadliar kiopsiu tiuviul bašlary macevalarnyn, kajsylary metr'ha deria engianliar jergia. Alar ũstiunia joch jazyš. Keriak sahyšetmia, ki džuma vachtynda johedi kačan kachma macevalarda jazyšlar astrejdohon öliuliarni³ /przypis: Džuma ědi Biržistia 1710/. Halegia daria kaldy okrom bir biutiunriak maceva /1 × ½ mtr./, kajsy ũstiunia bard jazyš, ančech siozliarni avur ochujalma, anynũciun ki aver da jamhurlar suvalttylar otjotlarny. Zeriatiarindia Biržisnin kačandan astralmyjd, da haleginia bu ölgian orun okrom tanychetiad bolhan tirlik ũciun. Zeriatiardian bašcha Biržistia kalhan anys kip farstlary kenasany, kajsylary turadlar kensalary katyna rabbanlarnyn. Diortsiudi farsty kienesany turhuzhan taštan da okrom miuviušliari balčychtan /cegladan/. Teriažialiar joch; kioriumliu, ki jarychlych učaredi ũstiurtiun. Kart dunja jomachlėjdlar, ki bu orunda ediliar okrom karajlarnyn kensalary, ančech uzach

zaman ašyra, verian bolmahyndan sortun karaj džymatynyn, ol orunnu kabulettiliar rabbanlar. Kartchynalar jomachlėjdlar, nečik ešitiliar ittalaryndan, ki dachty kensany ědi bijik ũstliu kaplav kibik (kupol) da japchan altynba. Bundan bašcha Biržistia bard oram, kajsy haledi indialiad „Karaimų gatvė” (oramy Karajlarnyn), anynũcũn ki džuma alnynana bu oramda bordu jalhyz karaj. Eksidia janyndan oramnyn turadlar ahartchan juvuz balčych juvčiokliar, kajsylary turušlaryba da kiči teržiacekliaribia eltiadliar sahyšlarnyn ol vachtlarha, kačan ušpu oramda kozhalyredliar karajlar, meriasliavčiuiliari bu orunnun. Boldular karajlar dahy irach tiuviul Biržistian jatadohon saladu, kajhaledi indialiad „Karaimiškių kaimas” (salasy Karajlarnyn).

29 klm. Biržistian ajyrad šaharčehyn Posvolniun; kajsyndan bu öziu jol barad Ponevežgia. Historik Balinski johartyn sahyňhan tiuziuvuindia jazad, ki XVII juzjilda Posvoldia chrystianlardan bašcha boldular kiop karajlar. Posvoldiadi bard zeriatiar. Alar tabuladlar eki orunda. Bir tišliam jatad öziiani katyna Svalkany; kenligi 30–40 kv. mtr., bijakligi 3–4 mtr.; biutiuniundia ösiadliar ahačlar. Jomachlaryna kioria karty dunjanyn, nečia juz jil alnyna bu orunda astraldy 12 chacham; alar ediliar terian inanuvčular da ochuhanlar da biri birisinia antettiliar, ki kiši dostun astrar öliumiundian son bar jazyšlaryba bu öziu orunda. Anynũciun biriari bitrach östiu ušpu orunda tavčech, kajsyn hale eli Posvolniun indejd „12 išminčių kalnelis” (tavčehy 12 chachamnyn). Karty karajlar ajtadlar, ki hanuz ullusu uruš alnyna keliadohon oruč vachtynda ušpu zeriatiar katyna, alar tabaredlier suvnun čejchahan siuviakliar.

Tavčehyndan 12 chachamnyn 100 mtr. ašyra bard öriani katyna bu öziu Svalkany ullurach zeriatiar. Ančech ašmahy byla zamannyn ušpu orunnu meriasliadi jat adam, da hale 1ha tekli tiuzdian kaldy šeme okrom 400 kv. mtrč Da budy tišliamni bir Posvolniun boluvcusu /karaj/ kutčardy verian bolmachtan tioria ašyra. Hanus örtiadian tiuviul ušpu orunda edi az tiuviul maceva tašlary, ančech boluvčusu ol orunnun Avižonis, kajsynar „tijišli” ullurach tišliami zeriatiarnin, cyhardy bar maceva tašlarny da kojdu alarny bunjatyna juviuniun.

Bolėj taspoladlar macevalary olturuš orunlarnyn karajlarnyn, eltiadohon özliaribia son-drahy sahyňčny ašchan tirlikliari ũciun karaj-džymatlarnyn. Čhajif, astry čhajif...

Daniel Čaprocki

Dziś po ulicy Karaimskiej w Birżach pozostał jedynie podrzewiały sztyld.

Fot. Adam J. Dubiński